Pracovní úkol

1. Změřte modul pružnosti v tahu E oceli z protažení drátu.
2. Změřte modul pružnosti v tahu E oceli a duralu z průhybu trámku.
3. Výsledky měření zpracujte užitím lineární regrese.
4. Výsledky měření graficky znázorněte.

Teoretická část

Působí-li na drát délky l_0 a průřezu S síla F, potom v oboru pružné deformace je prodloužení drátu Δl dáno výrazem

$$\Delta l = \frac{l_0 F}{ES}, \tag{1}$$

kde E je modul pružnosti v tahu, který udává poměr mezi napětím σ

$$\sigma = \frac{F}{S} \tag{2}$$

a relativním prodloužením ε

$$\varepsilon = \frac{\Delta l}{l_0}. \tag{3}$$

Pro výpočet modulu pružnosti v tahu napínáme zkoumaný drát délky l_0 známou silou F, která je realizovaná pomocí závaží zavěšeného přes kladku na volný konec drátu. Při změně síly F se kladka pootočí o malý úhel $\Delta\alpha$. Na ose kladky je připevněno zrcátko, přes které pomocí dalekohledu s ryskou pozorujeme stupnici ve vzdálenosti L. Odečteme-li při počátečním vyrovnávacím zatížení na stupnici hodnotu n_0 a po změně síly odečteme n, drátek se silou protáhl o vzdálenost

$$\Delta l = \frac{d_k}{2} \cdot \frac{n_0 - n}{2L}, \tag{4}$$

je-li pootočení dostatečně malé a průměr kladky je d_k.

Pro výpočet modulu pružnosti dále potřebujeme znát průřez drátu, který vypočítáme z jeho průměru d_d podle vztahu

$$S = \frac{\pi d_d^2}{4}. \tag{5}$$

Při měření modulu pružnosti z průhybu umístíme trámek obdélníkového průřezu na dva břity ve vzdálenosti l. Výška trámku je b, šířka a. Trámek zatěžujeme uprostřed silou F a měříme v tomto místě jeho průhyb Δy. Ze znalosti těchto hodnot již můžeme vypočítat modul pružnosti v tahu

$$E = \frac{F l^3}{4 \Delta y a b^3}. \tag{6}$$

V obou případech je modul pružnosti vypočítán pomocí lineární regrese. Vzhledem k výše uvedeným vztahům hledáme závislost ve tvaru $y = ax$, kde

$$a = \frac{\sum_{i=1}^n x_i y_i}{\sum_{i=1}^n x_i^2}. \tag{7}$$

Pro určení chyby měření jsou použity následující vztahy. Směrodatná odchylka aritmetického průměru (a a b)

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{1}{n(n-1)} \sum_{i=1}^{n} (\mu_x - x_i)^2}. \tag{8}$$

Určíme-li pro jednu veličinu více různých odchylek, celková je

$$\Delta x = \sqrt{\sum_i (\Delta_i x)^2}. \tag{9}$$

Odchylka při výpočtu z regrese

$$\sigma_a = \sqrt{\frac{1}{n-1} \cdot \frac{\sum_{i=1}^{n} (y_i - a x_i)^2}{\sum_{i=1}^{n} x_i^2}}. \tag{10}$$

Měření

	d_d [mm]	l_0 [m]	d_k [mm]	L [m]
Průměr	0.501	1.160	38.4	0.997
Odchylka	0.001	0.005	0.1	0.001

m [kg]	n [m]	$n_0 - n$ [m]	Δl [m]	ε	σ [Pa]
0.00	0.188	0.000	0.000	0.000	0.000
0.10	0.184	0.004	$3.852 \cdot 10^{-5}$	$3.320 \cdot 10^{-5}$	$4.975 \cdot 10^{6}$
0.20	0.183	0.005	$4.814 \cdot 10^{-5}$	$4.150 \cdot 10^{-5}$	$9.949 \cdot 10^{6}$
0.30	0.178	0.010	$9.629 \cdot 10^{-5}$	$8.301 \cdot 10^{-5}$	$1.492 \cdot 10^{7}$
0.40	0.175	0.013	$1.252 \cdot 10^{-4}$	$1.079 \cdot 10^{-4}$	$1.990 \cdot 10^{7}$
0.50	0.172	0.016	$1.541 \cdot 10^{-4}$	$1.328 \cdot 10^{-4}$	$2.487 \cdot 10^{7}$
0.60	0.169	0.019	$1.829 \cdot 10^{-4}$	$1.577 \cdot 10^{-4}$	$2.985 \cdot 10^{7}$
0.70	0.166	0.022	$2.118 \cdot 10^{-4}$	$1.826 \cdot 10^{-4}$	$3.482 \cdot 10^{7}$
0.80	0.162	0.026	$2.504 \cdot 10^{-4}$	$2.158 \cdot 10^{-4}$	$3.980 \cdot 10^{7}$
0.90	0.160	0.028	$2.696 \cdot 10^{-4}$	$2.324 \cdot 10^{-4}$	$4.477 \cdot 10^{7}$
1.00	0.156	0.032	$3.081 \cdot 10^{-4}$	$2.656 \cdot 10^{-4}$	$4.975 \cdot 10^{7}$
0.90	0.160	0.028	$2.696 \cdot 10^{-4}$	$2.324 \cdot 10^{-4}$	$4.477 \cdot 10^{7}$
0.80	0.163	0.025	$2.407 \cdot 10^{-4}$	$2.075 \cdot 10^{-4}$	$3.980 \cdot 10^{7}$
0.70	0.166	0.022	$2.118 \cdot 10^{-4}$	$1.826 \cdot 10^{-4}$	$3.482 \cdot 10^{7}$
0.60	0.168	0.020	$1.926 \cdot 10^{-4}$	$1.660 \cdot 10^{-4}$	$2.985 \cdot 10^{7}$
0.50	0.172	0.016	$1.541 \cdot 10^{-4}$	$1.328 \cdot 10^{-4}$	$2.487 \cdot 10^{7}$
0.40	0.175	0.013	$1.252 \cdot 10^{-4}$	$1.079 \cdot 10^{-4}$	$1.990 \cdot 10^{7}$
0.30	0.178	0.010	$9.629 \cdot 10^{-5}$	$8.301 \cdot 10^{-5}$	$1.492 \cdot 10^{7}$
0.20	0.181	0.007	$6.740 \cdot 10^{-5}$	$5.811 \cdot 10^{-5}$	$9.949 \cdot 10^{6}$
0.10	0.184	0.004	$3.852 \cdot 10^{-5}$	$3.320 \cdot 10^{-5}$	$4.975 \cdot 10^{6}$
0.00	0.187	0.001	$9.629 \cdot 10^{-6}$	$8.301 \cdot 10^{-6}$	0.000

Odchylka $n = 2$ [mm]

Tabulka 1.: Naměřené a vypočítané hodnoty pro ocelový drát

Naměřené hodnoty pro ocelový drát jsou uvedeny v tabulce 1. Hmotnosti závaží, která napínala drát, jsou uvedeny v pořadí, v jakém bylo měření prováděno. Tím můžeme ovšřit, že při měření nedošlo k plastické deformaci drátu, neboť se po uvolnění vrátil do původní polohy. Pokud by tomu tak nebylo, nemohli bychom použít tato data pro výpočty podle teoretické části. V grafu 1 je potom vynesena závislost napětí na relativním prodloužení. V takovém případě je modul pružnosti přímo směrnice tečny regresní přímky.

Pro přesnost je potřeba zmínit i jistou komplikaci při měření délky l_0. Drát doléhá na kladku po délce jedné čtvrtiny jejího obvodu. Není však zřejmé, která část drátu se při zatěžování vůči kladce nepohybuje. To zřejmě závisí na smykovém tření mezi drátem a kladkou. Pro potřeby měření jsem tuto polohu odhadl jako místo v polovině dotyku, tedy pod úhlem 45 stupňů od svislice. S ohledem na tuto skutečnost jsem volil větší odchadnutou chybu měření.

Při měření z průhybu trámku se postupuje obdobně. Trámek se postupně zatěžuje a potom opět uvolňuje, tak aby bylo možné ověřit, že se vrátil do původní polohy. Parametry a a b jsem měřil opakovaně v různých místech vzhldem k jeho mírné nepravidelnosti. Na druhou stranu jsem tato měření provedl především ve střední části, která má největší vliv na průhyb trámku. Naměřené a vypočítané hodnoty jsou v tabulkách 2 a 3.

Výsledky regresního výpočtu modulu pružnosti jsou uvedeny v tabulce 4. Odchylka je vypočítaná podle vztahu (10).

Veličina	Naměřená hodnota	Tabulková hodnota
Modul pružnosti oceli (drát)	(188.3 ± 1.4) GPa	200 až 210 GPa
Modul pružnosti oceli (trámek)	(202.4 ± 0.3) GPa	200 až 210 GPa
Modul pružnosti duralu	(68.31 ± 0.11) GPa	72.5 GPa

Tabulka 4.: Shrnutí výsledků s použitím chyby regrese

Měření bylo provedeno při teplotě $t = 22.8\,^\circ\mathrm{C}$.

Diskuse

Srovnáme-li naměřené hodnoty s tabulkovými, zjistíme, že neleží v rozsahu odchylky. Je však potřeba se zamyslet nad tím, co vyjadřuje uvedená odchylka. Ta totiž vůbec nebere v úvahu chybu vstupních dat. Je počítána pouze z čtverců vzdáleností naměřených bodů od regresní přímky. Tím však nemůže pojmout především chyby systematické způsobené chybou měřidel. Z tabulek 1 až 3 je zřejmé, že tyto chyby jsou v procentech o jeden řád vyšší. Z tohoto důvodu je potřeba tuto chybu aespoň odhadnout. Vstupní hodnoty ve výpočtech vystupují v součinech, a proto považuji jako rozumné sečíst relativní chyby vstupních dat vynásobené mocninou, ve které se ve výpočtu objevují. Pro ocelový drát dostávám odhad

$$\delta E = 2\delta d_d + \delta d_k + \delta l_0 + \delta n + \delta L = 2.4\,\%,$$

pro ocelový hranol

$$\delta E = \delta y + \delta a + 3\delta b + \delta l = 3.3\,\%, \text{ a pro dural } \delta E = 2.3\,\%.$$

Pokud tyto hodnoty přičteme k chybě z regrese, dostáváme nové výsledky uvedené v tabulce 5. Je zřejmé, že tato celková chyba mnohem více odpovídá způsobu měření

	a [mm]	b [mm]	l [m]
	11.8	2.97	
	11.9	2.96	
	11.8	2.97	
	12.0	2.96	
	11.9	2.96	
Aritmet. průměr	11.88	2.964	0.410
Směrodatná odchylka	0.037417	0.002449	
Chyba měřidla	0.1	0.01	0.001
Celková chyba	0.106771	0.010296	0.001

m [kg]	y [mm]	Δy [mm]	$4yab^3/l^3$ [m^2]	F [N]
0.00	3.55	0.00	0.000	0.0000
0.10	3.82	0.27	$4.848 \cdot 10^{-12}$	0.9807
0.20	4.09	0.54	$9.695 \cdot 10^{-12}$	1.9613
0.30	4.35	0.80	$1.436 \cdot 10^{-11}$	2.9420
0.40	4.63	1.08	$1.939 \cdot 10^{-11}$	3.9227
0.50	4.90	1.35	$2.424 \cdot 10^{-11}$	4.9033
0.60	5.18	1.63	$2.926 \cdot 10^{-11}$	5.8840
0.70	5.44	1.89	$3.393 \cdot 10^{-11}$	6.8647
0.80	5.70	2.15	$3.860 \cdot 10^{-11}$	7.8453
0.70	5.43	1.88	$3.375 \cdot 10^{-11}$	6.8647
0.60	5.18	1.63	$2.926 \cdot 10^{-11}$	5.8840
0.50	4.91	1.36	$2.442 \cdot 10^{-11}$	4.9033
0.40	4.62	1.07	$1.921 \cdot 10^{-11}$	3.9227
0.30	4.37	0.82	$1.472 \cdot 10^{-11}$	2.9420
0.20	4.10	0.55	$9.875 \cdot 10^{-12}$	1.9613
0.10	3.83	0.28	$5.027 \cdot 10^{-12}$	0.9807
0.00	3.56	0.01	$1.795 \cdot 10^{-13}$	0.0000

Odchylka $y = 0.05$ [mm]

Tabulka 2.: Naměřené a vypočítané hodnoty pro ocelový trámek

než původní chyba čistě z regrese. I přes tento odhad chyby se však nepodařilo dosáhnout překrytí intervalů ohraničených chybami obou měření modulu pružnosti pro ocel. Může to být způsobené nevhodnou volbou způsobu odhadu chyby, v horším případě systematickou chybou, kterou však neznám.

Veličina	Naměřená hodnota	Tabulková hodnota
Modul pružnosti oceli (drát)	(188.3 ± 6.0) GPa	200 až 210 GPa
Modul pružnosti oceli (trámek)	(202.4 ± 6.9) GPa	200 až 210 GPa
Modul pružnosti duralu	(68.3 ± 1.7) GPa	72.5 GPa

Tabulka 5.: Shrnutí výsledků s použitím odhadnuté chyby

Závěr

Naměřené hodnoty modulu pružnosti v tahu pro ocel a dural jsou shrnuty v tabulce

	a [mm]	b [mm]	l [m]
	11.4	2.92	
	11.2	2.91	
	11.3	2.92	
	11.4	2.91	
	11.2	2.91	
Aritmetický průměr	11.3	2.914	0.410
Smerodatná odchylka	0.044721	0.002449	
Chyba měřidla	0.1	0.01	0.001
Celková chyba	0.109545	0.010296	0.001

m [kg]	y [mm]	Δy [mm]	$4yab^3/l^3$ [m^2]	F [N]
0.00	4.73	0.00	0.000	0.0000
0.05	5.19	0.46	$7.464 \cdot 10^{-12}$	0.4903
0.10	5.61	0.88	$1.428 \cdot 10^{-11}$	0.9807
0.15	6.07	1.34	$2.175 \cdot 10^{-11}$	1.4710
0.20	6.50	1.77	$2.872 \cdot 10^{-11}$	1.9613
0.25	6.94	2.21	$3.586 \cdot 10^{-11}$	2.4517
0.30	7.38	2.65	$4.300 \cdot 10^{-11}$	2.9420
0.35	7.82	3.09	$5.014 \cdot 10^{-11}$	3.4323
0.30	7.37	2.64	$4.284 \cdot 10^{-11}$	2.9420
0.25	6.94	2.21	$3.586 \cdot 10^{-11}$	2.4517
0.20	6.51	1.78	$2.889 \cdot 10^{-11}$	1.9613
0.15	6.08	1.35	$2.191 \cdot 10^{-11}$	1.4710
0.10	5.61	0.88	$1.428 \cdot 10^{-11}$	0.9807
0.05	5.18	0.45	$7.302 \cdot 10^{-12}$	0.4903
0.00	4.72	-0.01	$-1.623 \cdot 10^{-13}$	0.0000

Odchylka $y = 0.05$ [mm]

Tabulka 3.: Naměřené a vypočítané hodnoty pro duralový trámek

5. Tyto hodnoty víceméně odpovídají tabulkovým, je-li mnou navržený odhad chyby korektní.

Literatura

[1] Studijní texty, úloha IX. `http://physics.mff.cuni.cz/vyuka/zfp/`
[2] Englich, J.: Zpracování výsledků fyzikálních měření. Praha 2000.
[3] Brož, J., Roskovec, V., Valouch, M.: Fyzikální a matematické tabulky. SNTL, Praha 1980.

Příloha: grafy

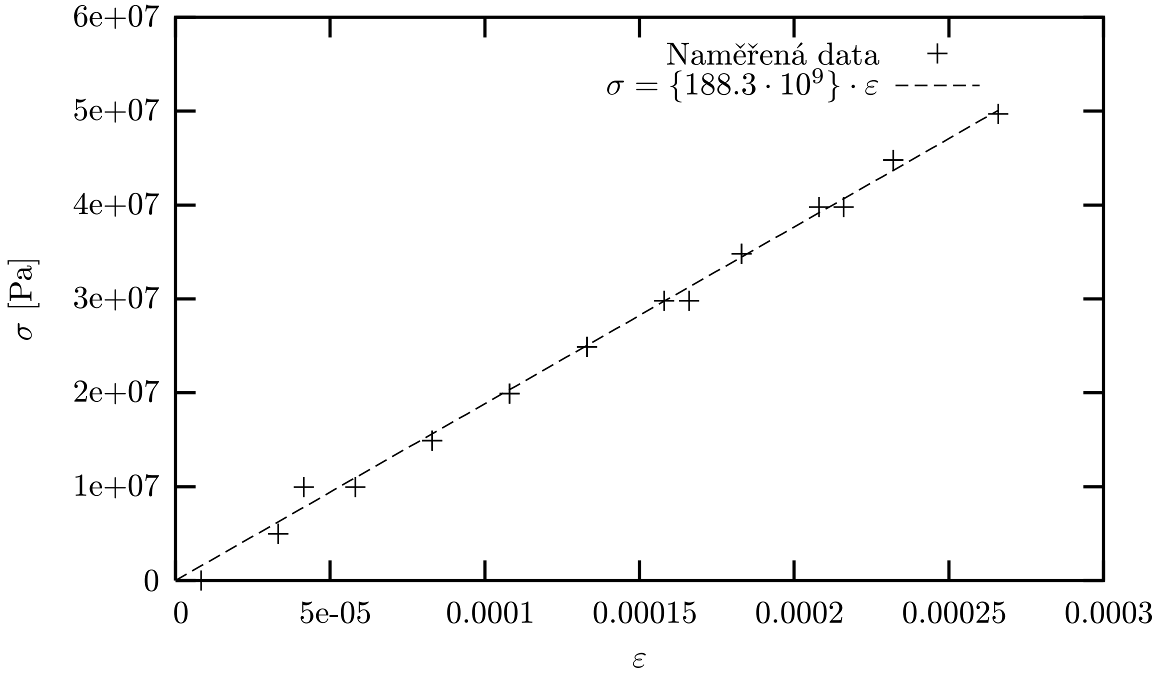

Graf 1.: Závislost napětí na relativním prodloužení ocelového drátu a regresní přímka

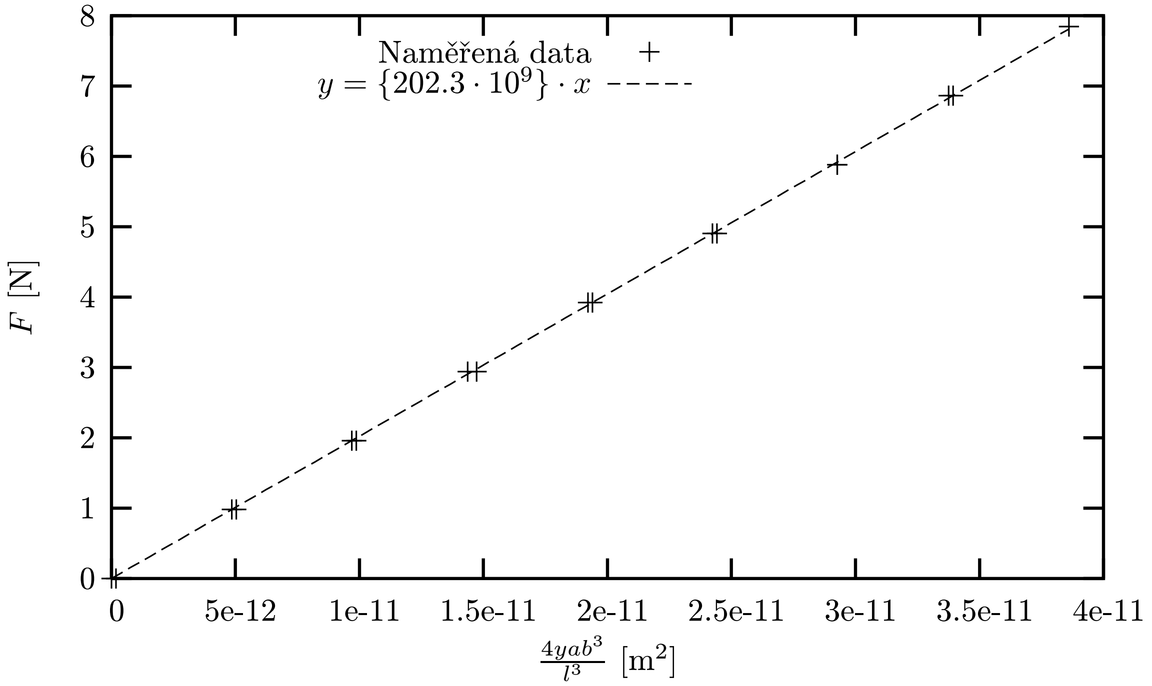

Graf 2.: Závislost síly na průhybu pro ocelový trámek

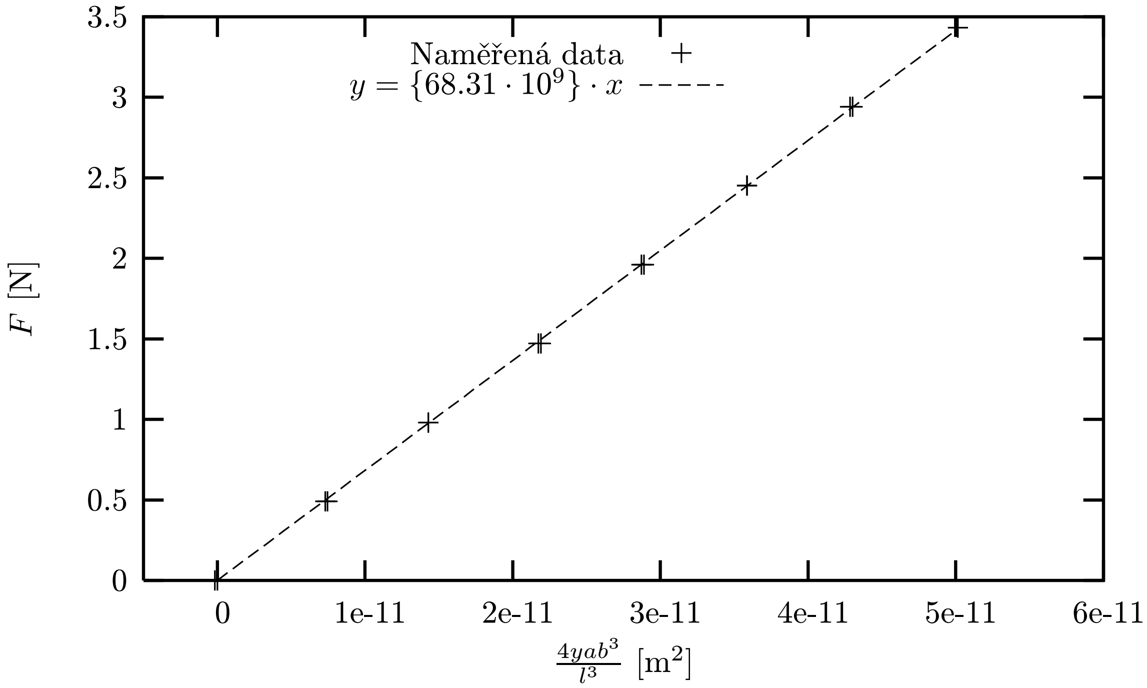

Graf 3.: Závislost síly na průhybu pro duralový trámek